

Cahiliyeden Asrı Saadete Geçiş Dönemi Bağlamında Edebi İcra Alanlarına Genel Bir Bakış^a

 NURULLAH İRVEN^b

Öz: Asrı saadette şiir formatı, cahiliyye dönemi ile aynılığını korumakla beraber bazı değişimler görülmüştür. Bunlar hiciv, medih, gazel, mucûn gibi temalarda İslami düsturlardan dolayı sınırlandırılmalarının olmasıdır. Zira İslami öğretilere cahiliyedeki bazı temaların işlenmesi zıt düşmekteydi. Hitabet sanatı da cahiliye dönemine nispeten, şiir gibi İslam dünyasında farklılık göstermiştir. Zira cahiliye döneminde panayırarda ve bazı önemli yerlerde icra edilen bu sanat İslami dönemde ibadetin bir parçası olma özelliğine sahip olmuştur. Artık cahiliyedeki icralara ek olarak mescitlerde ibadetin bir rüknü olarak icra edilmiştir. Dolayısıyla İslami dönemde Hz. Peygamber ve ashabının icraatları olmuştur. Hz. Peygamber şiir söylemezken değerlendirmelerde bulunmuştur. Ancak sahabelerden önemli bir kesim hem şiir hem de hitabetle ilgilenmişlerdi. Çalışmamız bu anlamda ilk İslamî dönemdeki edebi icraatların nazarlara verilmesini esas almıştır.

Anahtar Kelimeler: Belagat, şiir, Kur'an, Asrı Saadet, cahiliye.

^a Bu makale, yazarın Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanmış olduğu *Tarihî Süreç İçinde Arap Dili Belâgatının Doğuşu ve Gelişiminde Sebep-Sonuç İlişkisi* adlı tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

^b İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
irvennurullah@gmail.com

An Overview of Literary Execution Areas in the Context of the Transition from Ignorance to Age of Bliss

Abstract: In the Age of Bliss, the format of the poem is the same as the period of ignorance, but it is seen that it has undergone changes in terms of its subjects. These changes are limitations due to Islamic principles such as satire, medh, Ghazal, mucun. Because the processing of some themes of Islamic teachings was not appropriate in the age of ignorance. The art of oratory, like poetry, differed relatively from the period of ignorance in the Islamic world. Because this art, which was performed in fairs and some important places during the ignorance period, had the property of being a part of worship in the Islamic period. Now, in addition to the performances in ignorance, it has been performed as an element of worship in masjids. Therefore, in the Islamic period, the Prophet and his companions gave practices. While the Prophet did not sing poetry, he made evaluations about poetry. But a significant segment of the companions were interested in both poetry and oratory. In this sense, our work is based on demonstrating the literary acts during the first Islamic period.

Keywords: Eloquence, poetry, Quran, the Age of Bliss, the age of bliss.

Giriş

Belagat ilmi zevkî anlamda cahiliye döneminde edebi zirvesini yakalamıştır. Yüzyıllardan beri süre gelen bir birikim cahiliye döneminde sosyal hayatın birçok alanında kendini göstermeye başlamış, artık pazarlarında mücevherlerden daha kıymet verilir hale gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Şiir ve şair, toplum içinde savaşlarda kahramanlık gösteren yiğitlerle boy ölçüşür hale gelmiştir. Hatta onları da geride bırakmış ve bu suretle toplumun yegâne unsuru haline gelmiştir. Öyle ki toplum düğünlerini, matemlerini, aşklarını nefretlerini, kahramanlıklarını, milliyetlerini vs. neredeyse tüm ihtiyaçlarını şiirle dış dünyaya yansıtmıştır. Hatta şiirin o dönemler için günümüz medya organlarının üstlendiği vazifeleri bile deruhte ettiğini anlıyoruz.

Zemahşerî, *el-Keşşaf*'ın mukaddime kısmında cahiliye dönemi içinde edipler ve beliglerin sayılarının ziyadesiyle fazla olduğunu belirtmektedir. Çünkü Kuran-ı Kerim'in tehaddisi zamanında şair, hatip gibi edebi icraat yapan kimselerin sayıları hakkında, "*Dehnâ vadisi*" bölgesinde bulunan "*çakıllardan daha fazla*" oldukları şeklinde mübalağalı bir ifade kullanmıştır.¹ Konumuzun detaylarına girmek için örnekler oldukça çoktur. Ancak detaydan ziyade belâğî veri sahasına dikkatleri çekmek istiyoruz.

1. Şiir Hitabet ve Nesir

Dönemin sanatları zevke dayalı olduğu bilinen bir durumdur. Bu çalışmalar ile ilgili sözlü edebi sanatlar icra edilirken şiir başta olmak üzere hitabet ve nesir olarak arz edilmekteydi.² Ortak dil kullanılarak söylenen yapıtlar "Kureyş lehçesi" üzerinden icra edilmekteydi. Herhangi bir şair, şiirini sunacağı zaman lehçeler üzeri bir vaziyet takınırdu. Böylece ortak dil olan Kureyş lehçesinin birleştiriciliği altında edebiyat da birlik de sağlanmış oluyordu. Şair dinleyicilere sunduğu şiirini daha sonra çeşitli platformlarda

¹ ez-Zemahşerî Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşaf 'an Hakâik-ı Çavamid-i't-Tenzil, Dâr-u'l-Kitab-i'l-'Arabî*, 1407, Beyrut, I, 1.

² Mustafa Kırkız, *Arap Belagat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*, Beyan Yay. İstanbul, 2014, 65; bkz. naklen el-Câhız Ebû 'Osman, 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Leysî, *el-Beyân ve't-Tebyîn, Dâr-u ve Mektebet-u Hilâl*, 1423, Beyrut, III, 259.

sergilemeye çalışırdı. Böylece dinleyenlerin beğenisini toplamaya gayret ederdi.³

1.1. Şiir

Arap dil uzmanları yüz yıllarca cahiliye şiirlerini ilgiyle elden ele dolaştırmışlardır. Bu şiirlerin içinde özel bir yerin muallaka şiirlerine ayrıldığı şüphe götürmez bir gerçektir. Muallaka şiirleri uzun bir uğraş sonucunda, yüz yılların birikimi olarak edebiyat dünyasına yansımıştır. Muallaka şairlerinden bazıları şiirlerini ani ve def'î bir şekilde dogmatik olarak irad etmekteydiler. Diğer bir kısmı ise şiiri yazdıktan bir müddet sonra tekrar değerlendirmeye tabi tutar ve şiirini olgunlaştırma gayreti içinde bulunurdu.

Arap Cahiliye şiirleri yılın belli dönemlerinde Dumetu'l-Cendel Pazarı- Muşakkar Panayırı- Debâ Panayırı- Râbiye ve Ukaz Panayırları gibi çeşitli merkezlerde ⁴ kurulan panayırlarda halka ilkâ edilirdi. Ayrıca şiirlerin kalitesini ölçmek için jürilerin de olduğunu burada zikretmek gerekir. Jüri heyetinde bulunan kimseler şairliğinde şüphe edilmeyen çok dakik zevk kapasiteleri olan kimselerdi. Bu kimselerin şiirin kategorizesine çok ciddi hâkim olduklarını görmekteyiz. Şiirler arası ayrıştırma şöyle dursun içindeki kelimelerin düzeni, yerinde kullanımı gibi günümüz belagat kitaplarında geçen kurallar ve hatta daha fazlasına hâkim oldukları kanaatindeyiz.

Dönemin şiirinde, ikfa', ikva', îta, sinâd ve icâze gibi son i' râb hareketinin farklı suretlerde zaruret nedeniyle değişime uğraması⁵ gibi birçok terimler⁶ şiir için sayılan kavramlardandır. Hatta garip

³ Ahmed Şevkî Dayf, *Silsilet-u Târîh-i'l-Edeb-i'l-'Arabî (el-'Asr-u'l-Câhili)*, Dar-u'l-Me'ârif, (24. Bsk.) 2003, Kahire, 131.

⁴ Murat Sarıcık *Cahiliye Döneminde Arap Yarımadası* Panayırları, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Isparta 2013 .213 vd.

⁵ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, Dâr-u'l-Hadis, Kahire, h. 1423, I. 45-50; ayrı bkz. Hafâcî Muhammed Abdulmun'im-Abdulcebbar Abdullâh *Kıssat-u'l-Edeb fi'l-Hicâz*, Mektebet-u'l-Kulliyyât-u'l-Ezheriyye, Kahire, ts. 49.

⁶ Geniş bilgi için bkz. Ebû'l-Muzaffer Mueyyid-u'd-Devle Mecduddîn Usâme b. Munkız b. Murşid b. Alî b. Mukallid b. Nasr b. Munkız el-Kinânî el-Kelbî eş-Şizerî, el-Bedî' fi Nakd-i's-Şi'r, thk. Ahmed Ahmed Bedevi, nşr: Cumhuriyyet-u'l-'Arabiyyet-u'l-Müttehide- Vuzârat-u's-Sekafe ve'l-İrşad-i'l-Kavm, (İklim-i'l-

olan şudur ki; bu gibi şiirsel ayıplara o dönemdeki halk tabakasından neredeyse herkesin muttali olmasıdır.⁷ Örneğin; şair en-Nâbigâ ez-Zuyâni Medine/Yesrib ehlinin arasındayken ilkâ etmiş olduğu bir şiirinde ikva olarak bilinen şiirsel kusur yapınca oranın ehli tarafından uyarıldığı nakledilmektedir. Bu uyarıdan sonra kendisi Yesrib'ten ayrıldığında öncekine nazaran daha mükemmel bir şair olduğunu itiraf etmiş ve onların hakkını teslim etmiş olduğu ifade edilmektedir.⁸

Anlaşılan o ki Cahiliye toplumu belaği anlamda müthiş bir melekeye sahiplerdi. Belaği kabiliyetlerce boyutları şaşırtıcı seviyeye ulaşmış olan bu toplumun melekeleri dönemin şairlerinin hata yapma paylarını yok denecek seviyeye indirgemıştır. Doğru şiir ilkâ eden şairler içinde en üst seviyeden başlayarak en alt düzeye kadar bir takım kategorileştirmeler de varit olmuştur. Yani şairlerin kalitelerine göre lakaplarla anılmaları söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Onlar için uygun görülen lakaplar arsında “*el-murakkış, el-muhelhil, el-munahhil, el-musakkıb, el-el-'efveh mutenahhil, ve en-en-Nâbiga,*” gibi birtakım tesmiyelerden söz edilebilir.⁹

Dönemin şiirleri içeriğine dikkat edildiğinde medih, hiciv, mersiye, gazel gibi çeşitlerden teşekkül etmekteydi.¹⁰ Şiirlerin özünde bulunan temalardaki farklılıklara inildiğinde esas olarak iki unsur üzerine bina edildiği görülmektedir. Bunlardan birisi muhabbet temalı olan şiirlerken diğeri ise nefret üzere kurulmuş şiirlerdir.¹¹ Bu kısımların her ikisi altında birçok alt başlık görülmektedir. Bu kısımların oluştuğu nasihat, kahramanlık, zemm, gibi

Cenûbî), ts. Birleşik Arap emirlikleri, ts. 140-152, vd.

⁷ İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'r veş-Şu'arâ*, 45-50.

⁸ Kırkız, *Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*, 36; ayrc. geniş bilgi için bkz. Halim Öznurhan, *Kudâme b. Ca'fer'e Göre Şiir Kusurları*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12 / 2005, 131-155.

⁹ Şevki Dayf, *el-Belâgat-u Tatavvurun ve Târihun*, Dar-u'l-Me'ârif, (9. Bsk), Kahire, ts. 11.

¹⁰ İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed Veliyuddîn el-Hadramî el-İşbîlî, *Divân-u'l-Mubtede' ve'l-Haber fî Târih-i'l-'Arab-i ve'l-Berber ve men 'Âsarahum min zev-i's-Şe'n-i'l-Ekber.(el-Mukaddime)*, thk. Komisyon, Dar-u'l-Kutub-i'l-İlmiyye, Lübnan, 1983, I. 781.

¹¹ Saîd Nursî, *Sözler*, Envar Neşriyat, 6. Bsk. İstanbul 2010, 411.

temalara makam tesmiyesi de düşünülebilir. Böylece şair bu makamlardan seslenerek dinleyicilerine duygularını aktarır.

Muhabbet üzere temalandırılmış şiirler; hikmet, mersiye, medih, hicâ, iftihar/fahr, şükür, lütuf, hamaset (kahramanlık övünme), 'itab/te'nib, zem, hikmet, emsal, istibta, i'tizar, tezhid ve mevâ'iz/dini lehv/eğlence, ahlaki öğüt, gazel, mucûn/müstehcenlik sıfat-u'l-hamr, vb.¹² kısımlardan oluşmaktadır.

Cahiliye şiirlerinde etraftaki nesnelere ve olayları betimlemeleri başarılı bir şekilde icra edilmiştir. Hatta şiir kalitesi o denli yüksektir ki ünlü tarihçi Hitti'yi (ö. 1978) eski Yunan şairi Homeros ile kıyaslamaya sevk etmiştir. O, cahiliye dönemi şiirlerinin Homeros'un şiirlerine üstün geldiğini belirtmekten geri durmamıştır.¹³

Zamanla kısa olan cahiliye şiirinin, kaside haline dönüşünce, artık üç kısımda oluşum gösterdiği ifade edilir. Bunlar "giriş, gelişme ve sonuç" kısımlarıdır. Böylece cahiliye şiiri klasik seviyeye yetmiştir. Daha sonra şekil ve içerik açısından aynılığı hiç değişmemiştir, denilebilir. Ancak çevresel faktörlerin şiirin muhtevastındaki yorumlama ve betimleme gibi özelliklerin ciddi gelişmişlik göstermemesine sebep olduğu ifade edilmektedir. Fakat bunca materyal azlığına rağmen bu şairler "olanla yetinerek" bu seviyede ciddi içerikli ve kaliteli şiirleri dünya edebiyatına kazandırabilmeleri hali, ziyadesiyle takdiri hak ettiklerini göstermektedir.

Ömer b. Abdulazîz (ö. 101/720) zamanında belagat sahasında şöhet kazanmış, Halid bin Safvân'a ait (ö. 135/752-53)¹⁴ şu sözler önem arz etmektedir: "Onların belagatinin üstünlüğünü hikâye ederken nasıl onlara yetişelim. Hatta onların yarışırken döktükleri terlerin üzerinden geçerek, izlerini takip ederken nasıl onları geçelim."¹⁵ Bu nok-

¹² Kudâme b. Ca'fer Ebulferec el-Bağdâdi, *Nakd-u'n-Nesr*, Dâr-u'l-Kutub-i'l-İlmiyye, yey. Lubnan, 1980, 81.

¹³ PH. K. Hitti, *Siyasi Kültürel İslam Tarihi*, trc. Salih Tuğ, MÜİFY, 2011, İstanbul, 139.

¹⁴ ez-Zehabî Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Siyer-u'l-A'lâm ve'n-Nubelâ*, thk. Şuayb el-Aravut, Muesseset-u'r-Risale, 3. Bsk, 1985, VI, 226.

¹⁵ el-Hattâbî, Ebu Suleymân Hamd b. Muhammed b. İbrahim b. el-Hattâb, *Beyân-u İ'câz-i'l-Kurân, Selâs-u Resâil fi İ'câz-i'l-Kuran* içinde, thk. Muhammed Halefullâh, Zağlûl Sellâm, Dâr-u'l-Me'ârif, 1976, Mısır, 107 108

tada muhatap olunan şairlerin şiirleri alelade şiirler değildir, eşsiz birer söz harikalarıdır.

Sözler arası oluşan farklılıklar, bir sözü diğerinden tamamıyla ayıracak bir üstünlüğe de bürüyebilmektedir. Sözler arası üstünlük ancak yine onunla ilgilenen ehil kimselerce anlaşılabilir. Arap dilindeki bu incelikte yine has dairede bulunan o dönemin Arap melekесinin sahipleridir.

1.2. Nesir ve Hitabet

Şairlerden bir kısmının şairlik yönü olduğu gibi hatiplik yönü de bulunmaktadır.¹⁶ Lakin bunlar pek az sayıdadırlar.¹⁷ Hikmetli kavli ehli ve bunun yanında net ifade etme mahareti olanlar, çok az rastlanılan kimselerdir. Bunların en önemlilerinden birisi de Kuss b. Sâide'dir. (ö. 600)¹⁸ Onun hutbesi günümüze kadar gelmiş tesirli edası ile hatiplerin beğenisini asırlarca cezbetmiştir.

Nesir bakımından ise; cahiliye Arapları hiç yazı bilmiyor değillerdi. Lakin yazınsal araç gereçlere ulaşımın zorluğu nedeniyle, onlar nesir bakımından yazılarını, sadece ticari ve siyasi mevzularda uyguluyorlardı. Bundan dolayı dönemin Arapları için şuan elimizde dört başı mamur eserin var olduğundan söz edemiyoruz.¹⁹ Hz. Lokman dönemine ait bizzat ona gelmiş bir sahifenin varlığından bahsedilmektedir. Suveyd b. Sâmit adlı bir şahıs hac veya umre niyetiyle Mekke'ye geldiğinde Hz. Peygamber ile karşılaşmıştır. O anda elinde bulunan Mecellet-u Lokman isminde hikmetlerle dolu bir eseri Hz. Muhammede gösterir. O bunun güzel bir şey olduğunu lakin kendisinde ise ayet olduğunu beyan eder. Suveyd'e okur, o da Allah'ın kelamı Kuran-ı Kerim'i kastederek, "bu güzel bir sözdür," dediği,²⁰ zikredilmektedir.

¹⁶ er-Râfi'î Mustafa Sadık, *Tarih-u Adab-i'l-'Arab*, Dar-u'l-Kitab-İl-'Arabî, Kahire, ts. III. 95.

¹⁷ el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I. 60.

¹⁸ İbn-i Saîd el-Endelusî, *Neşvet-u't-Tarab fî Tarihi Cahiliyyet-i'l-'Arab*, Mektebet-u'l-Aksâ, thk. Nusret Abdurrahman, Ürdün, ts. 669, krş. el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, III. 300.

¹⁹ Dayf, *Târîh-i'l-Edeb(el-'Asr-u'l-Câhili)*, 399.

²⁰ et-Taberî Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Amilî, *Câmi'-u'l-Beyân fî Te'vîl-i'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muesseset-u'r-

1.3. Kur'ân-ı Kerim

Söz sanatında dünyada kendilerinin en üstün ve değerli olduklarına inanan²¹ bu kavmin sanatta zirveyi yaşadıkları böylesi bir asırda Kuran-ı Kerim indirildi. Bir vakit sonra bu kavlin Peygamberlik mührü ve nişanesi olduğu ilan ve beyan edilerek zikredileceği üzere peyderpey müşriklerden bir ayetine denk nazire getirilmesi istendi. Gerçekten o bir mucizedir. Hem kavli ifadenin baş döndürücü bir tesire dönüştüğü, akılları hayrette bırakan mucize...

Hiz. Ömer İslam olmadan önceki ilk intibalarını şöyle ifade eder: "Müslüman olmadan evvel Rasulullah'a sav. ilişmek için yola çıktım. Onu mescide benden evvel gittiğini gördüm, arkasında durdum. Hiz. Peygamber Hâkka suresini okumaya başladı. Bense dinlerken onun okuduğu ayetlerdeki telife/anlatım örgüsüne şaşırdım. İçimden dedim ki Kureyş'in dediği gibi; "vallahı bu şairdir," Bu sözümün akabinde قَلِيلًا وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ، قَلِيلًا "İnne l'qoul r'sul' k'rim, v' ma hu' b'qoul ş'acir, q'li'la" "Hiç şüphesiz o, çok şerefli bir elçinin sözüdür. O bir şair sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz,"²² ayetini okudu. Dedim ki "bu kâhindir," Çünkü benim içimden geçeni bildi. O da لا" "بقول كاهن قليل ما تذكرون" bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz, "²³ ayetini surenin nihayetine kadar zikretti. " Derhal kalbimin her yerinde İslam'ı hissettim. "²⁴ Bu hadiseyle iman ettim kavlini zikretmemesi onun tesir altında olduğunu akla getirmektedir. Kanaatimizce Hiz. Ömer, kız kardeşi Fatıma'nın evine bu gibi olayların neticesinde gitmiş, orada da Kur'an'a kulak vermiştir. Diğer akrabalarından iman edenlerin olması sebebiyle onun tesir altında kalmış olması ihtimali daha kuvvetlidir.

Hiz. Peygamberin en azılı düşmanlarından Velîd b. Muğire'nin

Risâle, Kahire, 2000, VII, 78-79.

²¹ İbn 'Abdi Rabbih, Ebû Ömer Şihâbuddîn Ahmed b Muhammed, *el-'İkd-u'l-Ferîd*, Dâr-u'l-Kutub-i'l-İlmiyye, h. 1404, Beyrut, II. 275.

²² Hakka 69/40, 41.

²³ Hakka 69/42.

²⁴ İbn Hişâm, 'Âbdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, *es-Sîret-u'n-Nebeviyye Libn-i Hişâm*, thk. Tâhâ 'Abdurraûf Sa'd, Şeriket-u't-Tibâ'ah el-Fenniyye el-Muttehide, ts. I. 104.

çizmiş olduğu zihinsel ve psikolojik resim, Kur'an'ın cahiliye toplumu için üstün ve aşılmaz bir belagat olduğu tasavvuru açısından çok manidardır. Velîd, Nahl suresinden, *إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ*"

"Allah adaleti, ihsanı ve (muhtaç oldukları şeyleri) yakınlarla vermeyi emreder. Hayâsızlığı, çirkin işleri, zulmü ve azgınlığı yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir,"²⁵ ayetini Hz. Peygamber'den dinlediğinde okunan sözün tesirinde kalır, *tekrar et*, der. Hz. Peygamber de aynı ayeti tekrar eder. Bunun nihayetinde kavmine döndüğünde Kur'an'dan duyduklarının etkisinde kalarak adeta bir Müslüman edasıyla şu nitelendirmelerle meramını anlatır.

Vallahi, onda/Kuran'da; başkasında bulunmayan, ona has daim bir tatlılık/halavet var. Ona has daim bir zerâfet şık duruş, süs, tezyin, coşku ve parlıtı (talavet) var. (Ağaca benzetilse) kökü daima çok derinde²⁶ bol verimli, salkım gibi yemişli, üstü ise; daim meyveli... Beşere gelince; o bunu söyleyemez. ²⁷ O söz, daim galip gelir, mağlup olmaz.²⁸

Bu benzetme gibi daha sonra gelecek ayet, sünnet, hadis ve sahabi kavillerinde Kur'an-ı Kerim'e dair nitelendirmelerle uyumlu olduğu görülmektedir.

Bu dönemdeki belagî icra alanlarına bakıldığında şiir öne çıkar. Daha sonra hitabet, nesir ve yazışmaları görülmektedir. Yazışmaların ekseriyetle devletlerarası veya ticari mevzular, antlaşmalar veya kişisel bazda mektuplaşmalar olduğu anlaşılmaktadır.

2. İslami Canipte Şiir Tasavvuru

Kur'an-ı Kerim'in indirilmesi neticesinde içerik olarak deği-

²⁵ Nahl, 16/90.

²⁶ Abdulkâhîr el-Cürçânî Ebûbekr, b. Abdîrahmân b. Muhammed, *Delâil-u'l-İ'câz*, thk. Mahmud Şâkir, Matbaat-u'l-Medenî, Kahire, (3. Bsk), 1992, 585.

²⁷ Abdulkâhîr el-Cürçânî, *Delâil-u'l-İ'câz*, 619.

²⁸ Muhammed Abdulazîm Zurkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rîfe, Beyrût, 1426/2005, II, s. 193; Dayf, *el-Belâgat-u Tatavvurun ve Târîhun*, 9-10, Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût, 1405/1985, s. 106.

şimsel aşamalar görmüştür. Medihlerde mübalağalar, hicâda hakaret ve galiz kavramlar kaldırılmaya yönlendirilmiştir. Lakin yalnızca gazel ve nesîbde sınırlandırma yapılmıştır. Bunlarla beraber başka mevzularda da tebdillere rastlanmaktadır. Bu tebdil de İslamî hassasiyetlerden neşet eden mizanların neticesi olmuştur.²⁹ Bu durumun müstakbelde Osmanlı edebî çalışma ve eserlerinde de görüldüğünü söylemek mümkündür. Zira Osmanlı dönemi şiirlerinde de çoğunlukla ilk dönem şiirleri gibi İslamî hassasiyet hissedilmektedir.

Hız Peygamber kendi sanatı olarak şiir zikretmemiştir. Kur'an'ın sarîh ifadelerinde o bir şair değildir. Ayette de buna gerek olmadığı da açıkça ifade edilmiştir. Ayette; وَمَا عَلَّمَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ "Biz ona şiir öğretmedik. Bu ona yakışmaz da,"³⁰ buyurulmuştur. Ancak Hz. Peygamber'in şiir rivayet ettiği; haber edenleri ve şairleri de tashih ettiği belirtilmektedir.³¹

Kur'an'ın şairleri tenkid ettiği ve kınadığı bilinmektedir. Zira وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ (224) أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ (225) وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ (226) -"Şairler(e gelince), onlara yoldan sapanlar uyar." - "Görmedin mi onlar her bir vadide şaşkınca dolaşırlar! Hakikaten onlar yapmadıkları şeyleri söylerler." ayetiyle bu durum açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bu ayette şairleri tenkid etme ve yerme mevcut iken, takip eden ayetlerde; "إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ" Ancak iman edip salih ameller işleyenler, Allah'ı çok çok .³² مَا ظَلَمُوا" ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar müstesna," buyurmasıyla bir istisna zikredilmektedir. Bundan dolayı şiirin ve şairin de mükemmeli, iyisi, kötüsü, menfisi olması insanlığın yaratılışında olan doğal bir gerekliliktir.

Hz Aişe' den rivayetle "الشعر منه حسن و قبيح خذ الحسن و دع القبيح"

²⁹ Ömer Ferrûh, *Târîh-u'l Edeb-i'l-'Arabî el-Edeb-u'l Kadîm*, Dâr-u'l-'İlm-i li'l-Melayin, 1981, (4. Bsk.) Beyrût, ts. I, 256.

³⁰ Yasin 69

³¹ Abdulkâhir el-Cürçânî Ebûbekr, b. Abdirrahmân b. Muhammed, *Delâil-u'l-Î'câz*, 17-21

³² Şuara 26/

“şiiir; onda iyi de vardır kötü de. Sen iyiyi al kötüyü bırak,”³³ denilmiştir. Yine Hz. Peygamber, Hassan b. Sabit’e şiiri ilkâ etmesini emretmiş ve o okurken "قل وروح القدس لا يزال يؤيدك" "Söyle! Ruh-u'l-Kuds/Cibrîl seni hala teyit ediyor," diyerek şiir okumaya devam etmesini emretmiştir.³⁴ Hz. Peygamber, ashabından olan şairlerin şiirlerine kulak verir ve bilhassa söylemelerini tavsiye ederdi. Hatta bir keresinde en-Nâbîga el-Ca’dî ona şiir okumuştur. Hz. Peygamber de ona dua etmiştir.

Hz. Muhammed’i ve İslam’ı eleştirenlerden birisi de -daha İslam’a girmeden önce- Ka’b b. Züheyr’dır. Bu davranışından dolayı onun öldürülmesi için emir verilmiştir. Kardeşi Buceyr ondan önce İslam’ı kabul etmiş ve ona gelip Müslüman olmasını ve Hz. Peygamber’in ona merhamet edip, affedebileceğini söylemiştir. O da bu tavsiyeyi, kabul edip gelmiş ve affedilmiştir. Bunun nihayetinde “*Bânet Su’âd*” adlı ünlü kasidesini Rasulullah’ın huzurunda okumuştur. Bu şiiri ile İslam’a ve Hz. Muhammed’e senasını dile getirmiştir. Hz. Peygamber de ona burdesini/hırkasını armağan etmiştir. Ona hediye edilen burde nedeniyle bu şiirine “*Kaside-u’l-Burde*” de olarak isim verilmiştir..³⁵

İlk dönem İslami nazıma nazar edildiğinde üslup bakımından cahiliye nazmından farkı olmadığı göze çarpmaktadır. Ancak İslami şiirler putperestlikle ilgili konulardan uzaktır. İrkçılık, kabilecilik, içkiyi medih vb. İslam dini ile zıt düşen konulardan da uzak durdukları dikkat çekmektedir.³⁶ İslam’ı ve Müslümanları eleştirenler oldukça çoğalmış Kureyş’ten bile artık tenkitçiler çoğalmıştı.³⁷ Müslümanlar tarafından da müşriklerin tenkid edildiğine ve

³³ İbn Hacer el-’Askalanî, Ahmed b. Ali b. hacer, *feth-u’l-Bârî fi Şerh-i Sahîh-i’l-Buharî*, thk. Fuad abdulbaki, Dâr-u’l-Ma’rife, beyrut, h. 1379, X. 539. Ayrı bkz. İbn Hacer el-’Askalanî, Ahmed b. Ali b. hacer, *el-Metalib-u’l-’Aliye bi zevâid-i’l-Mesanîd-i’s-Semaniye*, thk. Komisyon, Dâr-u’l-’Âsime linneşr vettevzi’-darul gays linneşr ve ttevzi’, 1998, byy. XI. 533.

³⁴ el-Cumahî Muhammed b. Sellâm b. Ubeydullâh, *Tabakât-u Fuhûl-i’ş-Şu’arâ*, Dâr-u’l Medenî, Cidde, ts. I. 216.

³⁵ Abdulkâhîr el-Cürçânî Ebûbekr, b. Abdirrahmân b. Muhammed, *Delâil-u’l-İ’câz*, 22-23

³⁶ Ömer Ferrûh, *Târîh-u’l Edeb-i’l-’Arabî el-Edeb-u’l Kadîm*, 1 246

³⁷ el-Cumahî Muhammed b. Sellâm b. Ubeydullâh, *Tabakât-u Fuhûl-i’ş-Şu’arâ*, 1 233

onların tenkitlerine karşı şiirle karşılık verildiğine rastlamaktayız. Lakin Müslümanların müşriklere nazaran orta yollu ve ılımlı üslup kullanarak sanatsal eserlerini inşa ettiklerini görmekteyiz. Yusuf Sancak, Hz. Peygamber'in, sahabe şairleri, müşrikleri tenkitte ağır ve sert olmamaları hususunda uyarması meselesine değindikten sonra şu şekilde değerlendirmelerde bulunur:

Muhtemelen Hz. Peygamber'in yumuşak üslup tavsiyesi aynı zamanda O'nun peygamberi basiretiyle onların ileride Müslüman olacaklarını görmesi, bilmesi ve beklemesiyle onların o zaman bile hay-siyetlerinin aşırı rencide olmasına müsaade etmemesindedir.³⁸

İslam şiirin tamamını değil bir kısım türlerini menetmiştir, denilebilir. Lakin şiirin bir kısmının dâhilinde mübalağa, kızb, hakaret, alay, yerme, şehvî-gayri ahlaki konular/mucûn gibi İslam ve beşer fıtratına zıt ve zararlı hususların olması, yasaklanma sebepleri olarak zikredilebilir. Yine dikkat edilirse beşerin söylediği kavillerden boş olanlar dolu olanlara nazaran daha çoktur. Şiirler de bu durumun aynı olduğu düşünülebilir. Bundan dolayı şiirler kısmen nehyedilince geçmiş dönemdeki bu tarz rivayetlerin nakli de fazla yapılmamış yahut şiirden hazf edilmiştir, diyebiliriz. Ayrıca şiirin aşk, gazel, tenkid, hiciv, fahr medih gibi zayıflamasının sebeplerinden birini de İslam dininde kibirlenmenin, riyaya girmenin birçok ayette yasaklanması da olabilir. Mesela; "وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْحًا إِنَّكَ لَنْ تُخْرَقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا" "Yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü sen asla -- ayağını basmakla-- yeri delemezsin. Boyunla da dağlara ululuk taslayamazsın,"³⁹ buyurulmaktadır. Kur'an ve hadis gibi İslami kaynaklar referans alınınca şiirlerde olan bazı mevzuların yasaklanmasından dolayı o dönemde şiir çok fazla ürün verememiştir.

Şiirin, Kur'an-ı Kerim'in indirilmesiyle beraber yıldızının sönmesini tabii bir şekilde algılamak lazımdır. Çünkü Kur'an'ın yüksek beyanı karşısında beşeri sözlerin sönmesi; bakırı günlük hayatta kullanan bir toplumun altın keşfedildiğinde ona teveccüh

³⁸ Yusuf Sancak, *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, Şafak Yayınevi, Erzurum, 1999, 87

³⁹ isra 17/37

etmelerine benzer.⁴⁰ Bu durum bakırın kıymetsiz olduğunu değil altının değerce daha kıymetli ve üstün olmasından kaynaklanır. Zira İslam, şiire ve şaire değer vermiştir. İslam; bir şeyin dâhilindeki doğruya veya yanlışına göre bahse konu meseleyi değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Dolayısıyla yanlışına nehyediyor, doğruysa emrediyor, şeklinde değerlendirilmesi daha uygundur.

Hız. Peygamber döneminde de şairler arası kategorik değerlendirmelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmelerin, onların edebi zevkler konusunda farklılıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Hız. Peygamber'in de bazı değerlendirmelerinden bahsedilmektedir. Bir rivayette Hız. Peygamber'in İmri-u'l-Kays'ı öncelediği anlaşılmaktadır. Hız. Ömer'e dayandırılan bir görüşte ise; Zühreir b. Ebî Sulmâ önde zikredilmektedir. Hız. Ömer, Zühreir'in şairliğini vafederken belagat yönünden özelliklerine değinmiş oluyordu. Zira Zühreir, Hız. Ömer tarafından kelamı bir biri içine katıp karıştırmayan, yersiz kullanım peşinde koşmayan/her kelimeyi ve kavli yerli yerince kullanan, şahsı överken olduğu gibi sunan yönleriyle methetmiştir.⁴¹ Bütün bunlarla ilgilenmenin esasında Kur'an-ı Kerim'in lafız ve manasının korunması gayesi ile melekelerin muhafaza edilmesi amaçlanmaktadır. Yoksa boş bir heves olsun diye bu hafızalar, çabalar vb. kuvveler/yetiler o sahalarda böylesine hassas ve ciddi kimseler tarafından israf edilmesi söz konusu olurdu.

Sadr-ı İslam'da belagî birikim, Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere hadis, ahbar ve şiirin varlığı olarak zikredilmektedir. Bunlardan her birisinin dildeki korumayı sağladığı yadsınamaz bir gerçektir.⁴² Ancak Kur'an, öz sebep olması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Kur'an'ın korunması amacı edebi birikiminde korunması sonucunu doğurmuştur, diyebiliriz. Zira ortak bir metin olan Kur'an-ı Kerim, dini mevkiinin olmasıyla muhafazası kutsî bir ihtiyaçtır. Onun da muhafazası öncelikle lafızda aynı noktada bu-

⁴⁰ Yusuf Sancak, *Hız. Peygamber Devrinde Şiir*, 88-89.

⁴¹ İbn Reşik Ebû Ali el-Hasen b. Reşik el Kayravani, *el-'Umde Fi Mehâsin-i'ş-Şi'r ve Âdâbihi*, thk. Muhyiddin Abdulhamid, Dâr-u'l-Ceyl, 1981, I, 98.

⁴² Kırkız, *Arap Belagat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*, 92,93.

luşulması gerektiği kabulüne tüm inananları sevk ediyordu. Öte yandan bunlar dönemlerden beri birikerek büyüyerek belâğî dil melekesinin korunmasıyla ayrıca önem arz ettiği anlaşılmaktadır.

Sadru'l-İslam'da yetişen şairlerin şiirleri cahiliye dönemindekilerden kalite olarak daha üst segmentte olduğu ifade edilmektedir.⁴³ Lakin İslami dönem şairlerinin Kur'an'ı Kerim'in açmış olduğu belâğî sahayla imtiyaz kesp etmiş olduklarını söyleyebiliriz. Zira onlar Kur'an'ın sunduğu bu zengin bakış açısıyla teşbih, mecaz ve istiareler gibi belagat kalıplarını rahatça tatbik edebiliyorlardı. Kur'an'ın açmış olduğu saha kâinata ve nesnelere, geniş ve derin bakışı dönemin insanına bir kazandırısıydı.

3. İslami Canipte Hitabet

Hitabet konusuna gelince; belagatin icra edildiği bu saha evvelce ifade edildiği gibi eski Yunan Hellen kültüründe de varlığından söz edilebilmektedir. Yunanlılarda hitabet; sanat ve bilim olmak üzere iki noktadan değerlendirilmekteydi. Dolayısıyla teorik olarak bir ilim hasiyetine malikti denilebilir. Fakat İslam dünyasında hitabete farklı bir nazarla bakılması işin ilginç yönlerinden bir tanesidir. Hitabetin ibadetlerin bir parçası olması dikkat çekici bir durumdur. Belki de hiçbir toplumda hitabet bu kadar değer kazanmamıştır, dersek abartmış olmayız.

Hitabette ifade sahasının geniş düzeyde olma durumu normaldir. Ancak şiir öyle değildir. Zira ondaki belli bir kalıp içinde söylenme gereği sanatçı için işin zorlaştırılması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte hitabet sahasının İslamda ayrı bir yeri vardır. Çünkü İslam dünyasında hutbe bir ibadet özelliği ile de bilinmektedir. Dolayısıyla ibadet olması ayrı bir önem verilmesine neden olmaktadır. İlk İslami dönem ve sonrasında hutbeler bir "*emru bil ma'rûf ve-n-nehyu 'An-i'l-Munker*" amacı gütmekteydi. Bunlarla beraber siyasi, askeri amaçlar içinde hitabetin vermiş olduğu etkiyleyici imkan kullanılmaktaydı. Dolayısıyla şiirdeki sığ imkan sahası hitabetteki kadar etkin olmazdı.

⁴³ İbn Reşîk Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el Kayravani, *el-'Umde Fi Mehâsin-i'ş-Şi'r ve Âdâbihi* 2 238

3.1. Hz. Peygamber

Hz. Peygamber, buyurduğu birçok ifadelerle belagat ve fesahat için ilk ve en önemli tesir noktasını harekete geçirmiştir.⁴⁴ Hz. Peygamber'in "بُعِنْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ"⁴⁵ "ben Cevâmi-i kelim/kapsayıcı sözlerle gönderildim," gibi nice buyrukları belagate dair bütün bir özü içinde barındırdığı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in birçok hitabet icra ettiği vaki olmuştur. Bunlar muhtelif konularda olmakla birlikte genel anlamda dünya ve ahiret saadetine yönelik yönlendirici konuşmalardır. Hz. Cabir'den rivayet edildiğine göre; bir cuma hutbesine hamd ve salavat sonrası şöyle başlamıştır:

"أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ لَكُمْ مَعَالِمَ فَانْتَهُوا إِلَى مَعَالِمِكُمْ، وَإِنَّ لَكُمْ نِهَائِيَّةً فَانْتَهُوا إِلَيَّ نِهَائِيَّتِكُمْ. إِنَّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ بَيْنَ مَخَافَتَيْنِ: بَيْنَ أَجَلٍ قَدْ مَضَى لَا يَدْرِي مَا اللَّهُ قَاضٍ فِيهِ، وَبَيْنَ أَجَلٍ قَدْ بَقِيَ لَا يَدْرِي مَا اللَّهُ صَانِعٌ فِيهِ. فَلْيَأْخُذِ الْعَبْدُ مِنْ نَفْسِهِ لِنَفْسِهِ، وَمِنْ دُنْيَاهُ لِأَحْرَتِهِ، وَمِنْ الشَّبِيهَةِ قَبْلَ الْكِبَرِ، وَمِنْ الْحَبَاةِ قَبْلَ الْمَمَاتِ. وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا بَعْدَ الْمَوْتِ مِنْ مُسْتَعْتَبٍ، وَمَا بَعْدَ الدُّنْيَا مِنْ دَارٍ إِلَّا الْجَنَّةُ أَوْ النَّارُ. أَقُولُ قَوْلِي هَذَا وَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لِي وَلَكُمْ"

"Ey insanlar! Muhakkak sizler için gayeler vardır. Gayelerinize ulaşın. Sizin için bir nihayet vardır. Nihayetinize de varın. Kul iki korku arasındadır. Bunlardan biri geçmiştir ki Allah'ın onun hakkında ne hüküm vereceğini bilemez. Diğeri kalan ecelidir ki Allah'ın onun için ne yapacağını da bilemez. O halde kul kendisinden yine kendisi için alsın. Yani dünyasından ahireti için alsın. Yani yaşlanmadan önce gençliğinden, ölmeden hayatından... Nefsim elinde olana yemin ederim ki öldükten sonra zahmet yoktur. Dünyadan sonra cennet ve cehennemden başka bir şey de yoktur. Bu sözümü böylece der, kendim ve sizin için Allahtan mağfiret dilerim."⁴⁶

Kur'an'ın Kerim, nesir (düz yazı); sahasında en önemli bir nas olarak görülmektedir. Yine Kur'an-ı Kerim'in kendi içinde de dö-

⁴⁴ Ahmed Dayf 'Alî el-Cârim vd. *el-Mufasssal fî Târîh-i Edeb-i'l-'Arabi fi'l-'Usûr-i'l-Kadîme ve'l-Vustâ ve'l-Kadîme*, Dar-u İhyâ-i'l-'Ulûm, Beyrut, Beyrut, 109.

⁴⁵ Şihabuddin ebul abbas ahmed b muhammed b ebibekr b abdilmelik el kastalani el kuteybi el mısri, irşadussari li şerhi sahihil buhari, matbaatul kubra el emiriryee (7. Bsk.) mısır, h 1323 10 299

⁴⁶el-Kurtubî Ebu Abdillâh b. Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekr, *el-Cami' li Ahkam-i'l-Kuran*, thk. İbrahim berduni ibrahim etfiş, Dar-u kutubil mısriyye kahire 1964 'Alem-i'l-Kutub, Riyad, 18-116

nemin bir takım nesir ve hikayelerin varlığına işaret ettiğini anlıyoruz. Kur'an-ı Kerim'de Allah teala : وَإِذَا تَنَالَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ لَوَّا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ وَإِذَا تَنَالَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ لَوَّا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ *“Onlara ayetlerimiz okunduğu zaman şöyle dediler: İşittik, dilersek bunun gibisini biz de söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.”*⁴⁷ buyurmaktadır. Ayet-ten anlaşılacağı üzere “öncekilerin anlattıkları” var ki onlarla kıyaslama yapmaktadırlar. Yine bir rivayette Hz. Peygamber, Kureyş topluluğuna Kur'an'dan bazı kısımları okur, daha sonra oradan ayrılırdı. Akabinde en-Nadr b. Hâris adında bir kişi gelirdi. Hîre bölgesine yapmış olduğu ziyaretlerde eline geçen; Rüstem, İsfendiyar gibi birçok İran efsanelerini anlatırdı. Anlatısı bittikten sonra *“Muhammed'in okuduklarından daha iyisini ben size söyleyeceğim der.”* Ayetler için ise *“bunlar eskilerin masallarıdır,”* ifadelerini anımsatan ifadeler kullandığı nakledilmektedir.⁴⁸

Anlaşılacağı üzere Arapların içinde hikâye, efsane/masal, hikemiyat vb. türden sözler yazılı şekilde mevcuttu. Hz. Peygamber döneminde nesir anlamında, yazışmalara hadisler de eklenebilir. Hadislerin hususiyetlerinden birisi de cami oluşlarıdır. Yani bir sözle birçok manayı muhtelif zamanlarda ihtiva etmesidir. Seci'li tarzda kullanımlar hadislerde çok görülmez yani zorlama kurulumlar yoktur.

Nesir türünden sayabileceğimiz eserlere yine bu döneme ait yazışmalar eklenebilir. Mesela Müseylimet-u'l-Kezzab'ın Hz. Peygamber'e iki elçiyle gönderdiği mektup buna örnektir. Müseylime mektupta şöyle der:

مِنْ مُسَيْلِمَةَ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ، أَمَا بَعْدُ فَإِنِّي قَدْ أَشْرَكْتُ مَعَكَ فِي الْأَمْرِ، وَإِنَّا نُنَافِسُ الْأَرْضَ وَالْقُرَيْشَ نَصْفَهَا، وَلَكِنَّ قُرَيْشًا قَوْمٌ يَعْتَدُونَ.

Allah'ın elçisi Müseylime'den Allah'ın elçisi Muhammed'e,

Emma ba'd!

Ben ki seninle bu işte (peygamberlik) ortak oldum. Öyleyse yeryüzü-

⁴⁷ Enfal 31

⁴⁸ et-Taberî Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Amîlî, *Câmi'-u'l-Beyân fi Te'vil-i'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muesseset-u'r-Risâle, Kahire, 2000, XIX, 238.

nün yarısı yalnız bizim, diğer yarısı da sadece Kureyş'indir. Fakat Kureyş, inatçı bir kavimdir.

Cevaben Hz Peygamber şöyle ferman buyurmuştur:

"بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى مُسْئِلِمَةَ الْكُذَّابِ، أَمَا بَعْدُ، فَالَسَّلَامُ عَلَيَّ
مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى، فَإِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ، وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ"

Bimillahirrahmanirrahim.

Allah'ın Rasülü Muhammed'den Müseylimet-u'l-Kezzaba!

Emma ba'd!

Selam hidayet sahibi olan Allaha uyanlardır. Sana gelince yeryüzü Allah'ındır. Kullarının arasından kimi isterse onu varis kılar. Akıbet/hayırlı son Allah'tan saygıyla korkanlarındır.⁴⁹

Seci'li anlatımlara misal olarak aynı zamanda hadis olan, Hz. Peygamber'e ait şu söz de zikredilmelidir.

"يا أيها الناس! أفشوا السلام، وأطعموا الطعام، وصلوا الأرحام، وصلوا بالليل والناس نيام
تدخلوا الجنة بسلام"

"Ey insanlar! Selamı açıkça söyleyin. Yemek yedin. Akrabayı ziyaret edin. İnsanlar uykudayken gece ibadet edin, selamete cennete girin."⁵⁰

3.2. Hulefa-i Râşidîn'in Şairlik ve Hatiplik Yönleri

Hulefâ-i Râşidîn ve sahabe döneminde belagat icra alanlarından bahsedecek olursak; belagatin icra alanları şiir, hutbe ve nesir olmak üzere üç kısımdan incelenebilir. Hz. Osman hariç Hulefâ-i Raşidîn'in edebi kimlikleri göze çarpmaktadır. Zira onlar Cahiliye toplumu içinde büyümüş ve o dönemin otorite şairleri ile karşılaşma fırsatı bulmuşlardır. Hatta Lebid b. Rebi'a, mu'allakası olup İslam ile şereflenen sahabilerdendir. Muallaka sahiplerinden olmaksızın şiirde en az muallaka sahipleri kadar güçlü edebi kişilikler de vardı. Vazifeleri gereği şiir ve edebiyatla birebir uğraşama-

⁴⁹ İzzuddîn İbn el-Esîr Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî'l-Keram Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim, b. Abdilvahid, eş-Şeybani el-Cezeri, , *el-Kamil fi't-Târîh*, thk. 'Ömer 'Abdusselam Tedmuri, Dar-u'l-Kitâb-i'l-'Arabî, Beyrût, 1997, II. 64

⁵⁰ Şerafuddîn et-Tibî e-Huseyn b. Abdillâh, şerh-u't-Tibî 'alâ Mişkât-i'l-Mesâbîh el-Musemmâ bi'l-Kaşif 'an Hakaiki's-Sunen, thk. Abdullâh el-Hamid el-Hindâvi, Mektebe Nizâr mustafa el-Bâz, Mekke-i Mükerrreme-Riyad, 1997, V, 1550.

yan Hulefa-i Raşidin'in dil ve edebiyatın gelişmesinde katkıda buldukları görülmektedir. Ancak bir şair kadar ilgilenemeseler de şiir ve hitabet icra ederek yetkinliklerini göstermişlerdir.

Hz. Ebubekir

Hz Ebubekir'in daha önce Hz. Peygamber'le yaşadıkları şiir değerlendirme olayı, onun *şîir* ile ilgisini ve geniş bir şiir hafızasına sahip olduğunu bizlere göstermektedir.⁵¹ Bir nesep uzmanı olan Hz. Ebubekir⁵² aynı zamanda güçlü bir şairdi. Onun ve Hz. Ömer'in şair olduğu rivayetler arasındadır. Fakat Hz. Alin'in onların her ikisinden daha yetkin bir şair olduğu nakledilmektedir.⁵³ Ayrıca Hz. Ebubekir'in şiirleri nakledilmiştir. Dönemin edebi verisinin anlaşılması açısından onun şiirinden bir kısım buraya almak istiyoruz.

Hz Ebubekir'in, Hz. Peygamber'in vefatı nedeniyle ilkâ ettiği mersiyesi şu şekildedir:

" يا عين فابكي ولا تسأمي ... وحقّ البكاء على السيّد
على خير خندف عند البلا ... ء أمسى يغيب في الملحد
فصلّى الملك وليّ العباد ... وربّ البلاد على أحمد
ككيف الحياة لفقد الحبيب ... زين المعاشر في المشهد
فليت الممات لنا كلّنا ... وكنا جميعا مع المهتدي "

Ey gözlerim ağla da bıkmaksızın. Ağlamanın hakkı Seyyid asm. İçin olanıdır

Ağla bu sıkıntı anında akşam vakti kabre defnedilen, o Hindif 'in en hayırlısı için.

Kulların Mevlâsı, beldelerin Rabbi olan Melik, Ahmed'e salât etsin."

Hayat nasıl yaşanabilir ki Sevgiliyi, topluluğumuzun ve birlikteliğimizin süsünü ve güzelliğini kaybettikten sonra?

⁵¹ Abdulkâhir el-Cürçânî Ebûbekr, b. Abdirrahmân b. Muhammed, *Delâil-u'l-İ'câz*, 17-21

⁵² el-Cumahî Muhammed b. Sellâm b. Ubeydullâh, *Tabakât-u Fuhûl-i's-Şu'arâ*, 1 216 bkz Yusuf Sancak, *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, 296.

⁵³ İbn 'Abdi Rabbih, Ebû 'Umer Şihâbuddîn Ahmed b Muhammed, *el-'İkd-u'l-Ferîd*, 6 133

Keşke ölüm hepimize gelseydi de birlikte olabilseydik o doğru yolu bulup, bulduranla!⁵⁴

Hiz. Ebubekir, şiirde önemli bir yere sahip olduğu gibi hitabette de aynı mevkiye haizdir. Dönemin hitabeti hakkında bilgi sağlanması açısından onun hutbelerinden birisini burada zikretmeyi uygun gördük. Hiz Ebû Bekir'in hutbesi:

" أما بعد أيها الناس فإني قد وليت عليكم ولست بخيركم، فإن أحسنت فأعينوني، وإن أسأت فقوموني، الصدق أمانة، والكذب خيانة، والضعيف فيكم قوي عندي حتى أريح عليه حقه إن شاء الله، والقوى فيكم ضعيف حتى أخذ الحق منه إن شاء الله، لا يدع قوم الجهاد في سبيل الله إلا ضربهم الله بالذل، ولا تشيع الفاحشة في قوم قط إلا عمهم الله بالبلاء، أطيعوني ما أطعت الله ورسوله، فإذا عصيت الله ورسوله فلا طاعة لي عليكم ".⁵⁵

Ey insanlar! Ben sizin üzerinize yönetici kıldım. Hâlbuki sizin en hayırlınız ben değilim. Eğer iyilik yaparsam bana yardımcı olunuz. Eğer kötülük yaparsam beni uyarınız, doğrusunu söyleyiniz. Doğruluk emanettir, yalan hıyanettir. Zayıfınız hakkını alıncaya kadar bana göre kuvvetlidir. Kuvvetliniz de hakkını alıncaya kadar zayıftır. Bir kavim Allah yolunda cihâdı terk etmez ki Allah onlara zillet boyunduruğu vurmasın. Şimdiye kadar hiçbir kavimde kötülükler yaygınlaşmamıştır ki Allah onlara belayı genelleştirmesin. Allah ve Resûlüne itaat ettiğim müddetçe bana itaat ediniz. Allah ve Resûlüne isyan edersem bana itaat etmeniz gerekmez!

Hiz. Ömer

Hiz. Ömer bir kişiye sorduğu soru üzerine "Allah daha iyi bilir" cevabını alır. Hiz Ömer, bu kimseye zaten Allah'ın bildiğini ancak ona sorulan soruya bilmiyorsa bilmediğini söylemesini emreder.⁵⁶ Halife'nin bu tavrının belagat biliminde muktezayı hal konusu ile de ilintilendirenler olmaktadır. Hiz. Ömer'in bu gibi Arap dil mele-

⁵⁴ es-Suyûtî Celâlüddîn abdurrahman b. ebi bekr, el-Muhâdarât ve'l-Muhaverat, Dâr-u'l-Garb el-İslâmî, beyrut, h. 1424, 58.

⁵⁵ İbn Hişâm, 'Âbdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, es-Sîret-u'n-Nebeviyye Libn-i Hişâm, Mustafa es-Sakâ vd. Mektebe Mustafa bâbâ el-Halebî ve Evlâduhu, Mısır, (bsk. 2.) 1955, 2 631

⁵⁶ el-Câhız, el-Beyân ve't-Tebyîn, I, 219; Râgıb el-İsfahânî Ebu'l-Kâsım b. el-Huseyn b. Muhammed, Muhadarat-u'l-Udebâ Muhaverat-u's-Şu'arâ ve'l-Bulega, Şeriket-u Dâr-î'l-Erkam ibn-i Ebi'l-Erkam, Beyrut, 1420, II. 798.

kesine zıt bir takım hataları düzelttiğine dair birçok rivayet zikredilmektedir.⁵⁷

Anlaşıldığı üzere bir şair olan Hz. Ömer, hatiplikte de mün-taz bir kişiliktir. Burada onun şiir ve hutbelerinden birisine örnek vermek istiyoruz.

Hz Ömer'in Müslüman olduğunda şu dizeleri dile getirdiği rivayet edilmektedir:

" وَقد ظلمت ابنة الخطاب ثم هدى ... رَبِّي عَشِيَّةً قَالُوا قد صبا عمر
وَقد نَدِمْتُ على ما كانَ من زلل ... بظلمها حين تتلى عِنْدَهَا السُّور
لما دعت رَبِّهَا ذَا العُرْشِ جَاهِدَةً ... والدمع من عينها عجلان يبتدر
أبقتت أن الَّذي تَدْعُوهُ خَالِقَهَا ... فكاد تسبقتي من عَيْرَةِ دُرر
فَقُلْتُ أَشْهَدُ أن الله خالقنا ... وَأَن أَحْمَدُ فِيْنَا اليَوْمِ مشتهر
نَبِيٌّ صدق أتى بِالْحَقِّ من ثِقَةٍ ... وافي الأمانة ما في عوده خور "⁵⁸

Nimet sahibi Allah'a hamd olsun, yâni onun için hamd etmek bizim üzerimize vâcib olur ki o nimetler başkasının değildir.

Başladık yalanladık ve kendisinde bilginin olduğu bir nebi haberin doğrusunu bize söyledi.

Hattab'ın kızına zulm ettim, sonra Rabbim beni akşama doğru hidâyet etti.

Dediler ki: Ömer dininden başka bir dine sapmıştır.

Hattâb'ın kızına onun yanında sûreler okunduğu sırada zulm ile hak-tan

sapmaktan yaptığım şeye pişman oldum.

⁵⁷ Kırkız, *Arap Belagat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*, 71.

⁵⁸ Ebû'l-Kasım Abdurrahman b. Abdillâh b. Ahmed es-Suheyli, *Er-Ravd-u'l-Unf fi şerh-i'Siret-i'n-Nebeviyye libn-i Hişâm*, thk. Umer Abdusselam es-Selâmî, Dar-u İhya-i't-Turâs el-'Arabî, Beyrut, 2000, III. 169.

Cemâlüddîn İbn-U Cedîde, muhammed b. Ali b. Ahmed, Abdurrahman b. Hasan el-Ensârî, *el-Misbâh-u'l-Mudî fi Kitâb-i'n-Nebî-i'l-Ummî ve Rasulhu ila Muluk-i'l-Ard min 'Arabîyyin ve Acemiy*, thk. Muhammed 'Azîm-u'd-Dîn, 'Âlem-u'l-Kutub, Beyrut, ts. I. 48

İbn Hişâm, 'Âbdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, *es-Siret-u'n-Nebeviyye Libn-i Hişâm*, Mustafa es-Sakâ vd. Mektebe Mustafa bâbâ el-Halebî ve Evlâduhu, Mısır, (bsk. 2.) 1955, I. 348.

Bkz. Yusuf Sancak, *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, 299.

Hattâb'ın kızı Arş'ın Sahibi Rabbına cehd erderek gözlerinden yaşlar hızla

dökülürken dâvet ettiği zaman.

Kesin olarak yakinen bildim ki, onun beni dâvet ettiği kimse onun yaratandır.

Böylece inci gibi nasihatla beni geçti.

Dedim şehâdet ederim ki: Allah bizim yaratamızdır ve Ahmed bizim içimizde bugün en meşhur makama sâhiptir.

O doğruluk nebisidir ki hakkı itimâd edilen güvenilirlerden getirdi. emâneti

ifâ erden aslâ yolunda eğrilik olmayan bir nebidir. (Peygamberdir).

Hız. Ömer'in hatiplik yönünü daha iyi anlayabilmemiz adına bir çok hutbe örneği mevcuttur. Misalen bu örneği verebiliriz:

" الحمد لله الحميد المستحمد المجيد، الدفاع الغفور الودود، الذي من أراد أن يهديه من عباده اهتدى، ومن يضل فلن تجد له ولياً مرشداً. "

" أما بعد؛ فإني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: "إن خيار أمتي الذين يلونكم، ثم الذين يلونهم، ثم يفسو الكذب حتى يشهد الرجل على الشهادة ولم يستشهد عليها، وحتى يحلف على اليمين ولم يسألها، فمن أراد بحبوحه الجنة فليزلم الجماعة، ولا يبالي الله شذوذ من شذ، ألا لا يخلون رجل منكم بامرأة إلا أن يكون لها محرماً؛ فإن ثالثهما الشيطان " ⁵⁹.

Hamd;koruyan,bağışlayan,çok seven ve sevilen övgüye değer,Allaha olsun.O Allah ki kullarından kime hidayet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidayetten mahrum ederse artık onu doğruya yönlerecek bir dost bulamazsın. Bundan sonra Ben, Resulullah (Sallallahu aleyhi ve Sellem)in şöyle dediğini duydum; Ümmetimin en hayırlısı sizden sonra gelenler ve onlardan sonra gelenlerdir.

Onlardan sonra yalan gelecektir. Hatta kişi Kendisinden şahitlik etmesi istenmediği halde şahitlik edecektir. Kendisinden yemin etmesi istenmediği halde yemin edecektir.Cennet nimetlerini elde etmek isteyen, cemaati bırakmasın. Ve Allah anormalliklere değer vermez. Sizden birisi bir kadınla halvette / baş başa kalmasın, Şüphesiz ki onların üçüncüsü şeytandır.

⁵⁹ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheret-u Hutab-i'l-'Arab fi 'Usur-i'l-el-'Arabiyye ez-Zahira*, Mektebet-u'l-'İlmiyye, beyrut, byy. ts. I. 255.

Hz. Osman

Şairliğiyle beraber hatiplikte de ileri bir kişilik olan Hz. Ömer'in bu yönü genel olarak halifelik döneminde belirginleşir. Ancak ondan sonra hilafet makamına gelen Hz. Osman, şiire karşı ilgisinin olmaması ile öne çıkar. Bununla beraber topluma önderlik yapabilecek kapasitesinden olsa gerek hutbe irad etmesi normaldir. Onun hutbelerine dikkatleri çekmek için ilk hutbesini ele almak istiyoruz. Osman Bin Affan'ın hutbesi:

أيها الناس، إن أول كل مركب صعب، وإن أعش فستأتىكم الخطب على وجهها، وسيجعل الله بعد عسر يسرا.⁶⁰

Hz. Osman, halife olur olmaz hutbe verdi. Ve Allah'a hamd ü senâda bulunup şehadet getirdikten sonra sustu kaldı.

Ve daha sonra dedi ki; Ey insanlar! Her zaman ilk bineğe binmek zordur. Eğer yaşarsam bundan sonra size uygun şekilde hutbeler vereceğim. Cenâb-ı Allah, zorluktan sonra kolaylık kılacak.

Hz. Osman'a ait hutbenin ravisi onun durumunu açıklarken susmasını ifade etmesi ve daha sonra hutbede her şeyin ilkinin zor olduğunu Hz. Osman'ın ikrar etmesi onun kişiliğini anlamıza yardımcı olmaktadır. Zira hayası ile tanınan bu sahabi konuşmasında da bu özelliğini izhar etmektedir. Ancak daha sonraki hutbelerinde kendinden emin, vazife üslenmiş ve üstlendiği görevinin hakkını veren bir kimlikle karşımıza çıkar. Hz. Osman'ın ikinci hutbesini incelediğimizde bu durum daha da netlik kazacaktır.

Hz. Osman'ın ilk hutbesinden sonra, başka bir hutbesi:

" الحمد لله الذى هدانا للإسلام، وأكرمنا بمحمد عليه السلام، أما بعد، أيها الناس، فاتقوا الله فى سر أمركم وعلائيته، وكونوا أعوانا على البر والصلة، ولا يكن إخوان العلانية أعداء السر، فإننا قد كنا نحذر أولئك، من رأى منكم منكرا فليغيره، وإن لم تكن له قوة فليرفعه إلى، وكفوا سفهاءكم، فإن السفية إذا قمع انقمع، وإذا ترك تتابع. إني وليت أمركم، فأستعين بالله، ولو كنت بمعزل عن الأمر لكان خيرا لى وأسلم، مضى أصحابى وهما لى سلف وقودة، (214) وإنما أنا متبع.⁶¹

⁶⁰ İbn 'Abdi Rabbih, Ebû 'Umer Şihâbüddîn Ahmed b Muhammed, *el-'İkd-u'l-Ferîd*, IV, 157.

⁶¹ Ebubekir b. Abdillâh b. Aybek ed-Devâdârî, *Kenz-u'd-Durer ve Cami'-u'l-Gurer*, thk. Muhammed Said Cemaluddîn, Matba'atu 'Îsâ Bâbâ el-Halebî, Mısır, 1981, 3,

Bizi, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'le şereflendiren ve bizi İslam'a hidayet eden Allah'a hamd olsun. Bundan sonra: ey insanlar! Gizli ve açık işlerinizden Allah'tan sakının. Ve akraba ilişkisinde ve hayır'da birbirinize yardımcı olun. Aleni kardeş ve gizli düşman olmayın. Gerçekten biz bu kişilerle ihtiyatlı davranırdık. Sizden biriniz kötü bir şey gördüğünde onu değiştirsin. Gücü yetmeyen bana söyleyin. Sefihlerinizden uzak durun. Çünkü sefih eğer kontrol altına alınırsa zapt edilir. Eğer kendi başına bırakılırsa onun bunun peşinde olur. İşlerinizi/emirlerinizi üstlendim. Allah'tan yardım diliyorum. Şayet yalnız olsaydım, benim için daha iyi ve güvende olurdu. İki arkadaşımın dönemi geçti, bitti. İkisi de benim için öncü ve örnektir. Ben ise sadece tabi olanım.

Şiirde temayüz etmemiş olan Hz. Osman'ın hitabette de sair Hulefâ-i Râşidîn gibi çok fazla ilgi çeken hutbe irad etmediğini görmekteyiz. Onu daha çok şiire değil, ahlaki yaşama ağırlık verir halde görüyoruz. Örneğin Abdullah b. Rebî'a el-Mahzûmî ona şair bir köle aldığını söyleyince Hz. Osman yazdığı mektupla da onu geri vermesini salık verir. Gerekçe olarak; şair olan bir kölesi olan ailenin şair köleden nasipleri; doyunca o aile kadınları için gazel, acıkınca da hiciv şiirlerinden ibaret olduğunu yazıp onun mektubuna böylece ret cevabı verir.⁶² O'nun hutbeleri konuşmaktan çok uygulama merkezli suskun şahsiyet olması nedeniyle genellikle kısa türden konuşmalar ile teşekkül etmiştir.

Hz. Ali ve Arap Dilindeki Kapsamlılık Yönü

Arap olmayan milletler Araplara dahil olunca Arap dili ve belagat melekesi zayıflama sürecine girmiştir. Hz. Ali, halifeliğinde iç sorunlar baş gösterince dil melekesindeki zayıflamalar daha da belirginleşmeğe başladı Evvelden beri büyüyerek bir sorun teşkil eden dil melekesindeki zayıflama sorunu için Hz. Ali, bir dizi önlemler almaya başlamıştır. Hz. Ali'nin yapmış olduğu çalışmalar daha sonraki dil çalışmalarının muharrik noktasını oluşturmuştur. Evvela sarf ve nahiv olarak başlayan bu çalışmalar belagat sahası-

272.

⁶² İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'r veş-Şu'arâ*, 2, 63

nun ön çalışmaları hükmünde olmuştur. Arap dilinin korunmasına daha önceden başladığı anlaşılmaktadır. Hz. Ebubekir ve Ömer ile devam eden süreç Hz. Ali zamanında şekillenme ve telif aşamasına girmiştir. Hz. Ali'nin Ebû'l-Esved ed-Dueli'ye (ö. 69/688) öğrettiği çalışmalar Basra ve diğer ekollerin çekirdeğini teşekkül ettirmiştir. Hz. Ali'nin Ebu'l-Esved'e birkaç misal verip " *انح هذا النحو bu minval üzere nahiv yap git,*" sözü le ilk anlamda istikra ile bu çalışmaları başlatmış olmaktadır.⁶³

Şimdi Hz. Ali'nin şiir ve hutbesine birer örnek verelim:

Hz Ali'ye ait olduğu belirtilen bir şiir:

" أَيُّ يَوْمِي مِنَ الْمَوْتِ أَفْرُ
يَوْمٌ لَا يَقْدِرُ أَوْ يَوْمٌ قَدِيرٌ
يَوْمٌ مَا قَدِرَ لَا أَرْهَبُهُ
وَإِذَا قَدِرَ لَا يُنْجِي الْخَذِرُ " ⁶⁴

Ölümden kaçmak için iki günü tercih etmek zorundayım.

Birisi o günde ölüm takdir edilmemiştir. Diğeri de ölüm günüdür.

Ölümümün takdir edilmediği günden korkum yoktur.

Ölümümün takdir edildiği günde ise korku, kaçma ve kurtulma mümkün değildir.

Hz Ali'ye ait bir hutbe de şu şekildedir:

" الْحَمْدُ لِلَّهِ ، وَإِنِ اتَى الدَّهْرُ بِالْخَطْبِ الْفَادِحِ ، وَالْخَدَثِ الْجَلِيلِ ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، لَا شَرِيكَ لَهُ ، لَيْسَ مَعَهُ إِلَهٌ غَيْرُهُ ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ . "

" أَمَّا بَعْدُ ، فَإِنَّ مَعْصِيَةَ النَّاصِحِ السَّفِيْقِ الْعَالِمِ الْمُجْرَبِ ثَوْرُ الْحَسْرَةِ ، وَتُعْقِبُ النَّدَامَةَ ، وَقَدْ كُنْتُ أَمْرُتُكُمْ فِي هَذِهِ الْحُكُومَةِ أَمْرِي ، وَنَخَلْتُ لَكُمْ مَخْرُونَ رَأْيِي ، لَوْ كَانَ يُطَاعُ لِقَصِيرِ أَمْرٍ ! فَأَبَيْتُمْ عَلَيَّ إِبَاءَ الْمُخَالِفِينَ الْجَفَاءِ ، وَالْمُنَابِئِينَ الْعُصَاةِ ، حَتَّى ارْتَابَ النَّاصِحُ بِنُصْحِهِ ، وَضَنَّ الرَّئِدُ بِقَدْحِهِ ، فَكُنْتُ وَأَنْتُمْ كَمَا قَالَ أَخُو هَوَازَنَ : أَمْرُتُكُمْ أَمْرِي بِمُنْعَرَجِ الْبَلْوَى * فَلَمْ تَسْتَبِيئُوا النَّصْحَ إِلَّا ضَحَى الْعَدَى " ⁶⁵

⁶³ Ahmed Şevkî Dayf, *el-Medâris-u'Nahviyye*, Dâr-u'l-Me'ârif, Mısır, ts. 15.

⁶⁴ Elhkd 6 124-137, . Şihâbüddîn en-Nuveyrî, Ahmed b. Abdulvehhâb b. Muhammed b. 'Abduddâim, el-Kuraşî et-Teymî el-Bekrî, *Nihâyet-u'l-Ereb fi Funûn-i ve'l-Edeb*, 3 227, Yusuf Sancak, Hz. Peygamber Devrinde Şiir, 302 303

⁶⁵ 'İzzüddîn İbn el-Esîr Ebulhasen Ali b. Ebî'l-Keram Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim, b. Abdilvâhid, eş-Şeybânî el-Cezerî, , *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer

Zaman, ağırlığından kırıp geçiren, çetinliğinden ezip gideren

Bir iş etse, bir olay çıkarsa bile Hamd Allah'a. Bilirim bildiririm ki,

Allah'tan başka yoktur tapacak; Onunla, O'ndan başka yoktur bir kulluk edilecek mâbud ve gerçekten de Muhammed, kuludur, elçisidir; Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun. Bundan sonra derim ki: Gerçekten de esirgeyen, bilen, tecrübe sâhibi olan öğütçünün öğüdüne isyan, insanı şaşkınlığa düşürür; sonunda da nedâmete sürer götürür. Bu hakem tayin etmek hususunda emir verdim, gizlediğim reyimi süzdüm, tertemiz ettim, size söyledim. Ne olurdu Kasir'in emri dinlenseydi. Cefa edici muhalifler gibi, isyancı düşmanlar gibi baş çektiniz;

dinlemediniz beni; hem de öylesine dinlemediniz ki sonunda öğüt veren bile öğüdünden şüpheye düştü; her yanı ısıtan reyini kınamaya kalkıştı.

Ben de, siz de Hevâzin boyundan olan kardeşin söylediğine döndük. Mün'arac'ül-Levâ'da reyimi bildirdim, emrettim size;

Ertesi günün kuşluğu oluncaya dek doğruluğu anlaşılmadı sizce.

Hz. Ali'nin şiir ve hitabette ileri düzeyde olduğunu, ondan nakledilen çok sayıda rivayetden anlıyoruz. Zira "Nehc-u'l-Belâga, adlı kitapta Hz. Ali'ye ait birçok hutbe vardır. Yine Hz. Ali'ye ait bir divan oluşturabilecek şiirlerin, çeşitli kitaplarda görüldüğünü de söylemek mümkündür.

Diğer Bazı Sahabiler

Hulefâ-i Râşidîn dışında dönemin meşhur şair ve hatipleri olmuştur. Bunlar arasında muallakât sahipleri ve eski Arap şiirinin duayenleri arasında sayılabilecek şahsiyetler de mevcuttur. Hatta şiiri meslek edinme açısından halifeleri gölgede bırakacak şahsiyetlerin oldukları nakledilmektedir.⁶⁶

Gassânî saraylarında şairlik yapmış, mu'allaka sahiplerinden Lebîd b. Rebî'a el-Âmirî ve altmış yaşında İslamla şereflenmiş olan Şair-u'n-Nebi unvanını alan Hassan b. Sâbit öncelikle sayabi-

⁶⁶ Abdusselam Tedmurî, Dar-u'l-Kitâb-i'l-'Arabî, Beyrût, 1997, 2 688

⁶⁶ Ömer Ferrûh, *Târîh-u'l Edeb-i'l-'Arabî el-Edeb-u'l Kadîm*, 1 261

liriz. Hz. Peygamber'in kendisini övdüğü Ka'b b. Mâlik, Mûte savaşında komuta görevinin kendisine verilmesi sonrasında şehit olan ve Hz. Peygamber'i şiirleriyle müşriklere karşı müdafaa eden Abdullah b. Revâhâ, Züheyr b. Ebî Sulmâ'nın Buceyr ve Ka'b adında iki oğlu da kadim şiiri devam ettirmişlerdir. Aynı zamanda Ka'b b. Züheyr, Bânet Su'âd adlı kaside-i Burde şiirinin sahibidir. En Nâbigâ el-Ca'dî ki onun okuduğu bir şiir üzerine Hz. Peygamber'in duasını almış bir şairdir. Ebu Zu'eyb el-Huzelî cahiliyeyi görmüş, Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmuş fakat onu görmemiştir. Mütemmim b. Nuveyre ise muhadram ve bedevi şairlerdendir. Ma'n b. Evs, el-Hutay'e, el-Hansa bint 'Amr ve daha pek çok şair sahabiler sayılabilir.⁶⁷ Yeni bir şiir sanatı olan bediiyat, Hz. Peygamber'i medih için yazılması ile yaygınlaşan tarzdır. Bunların ilkinin Bânet Su'âd adlı Ka'b b. Züheyr'in şiiridir.⁶⁸

Bunlarla birlikte dönem içinde hitabette de ileri seviyede olan sahabiler bulunmaktaydı. Örnek olarak Muaviye, Abdullah b. Zübeyr gibi birçok hatip sahabiler mevcuttu.⁶⁹ Hitabet, konumuzun esasını teşkil etmediği için bu konuyu etraflıca ele alamıyoruz. Yine bu zaman diliminde yazı ile ilgili Hz. Peygamber'den aldıklarını cemettikleri hadis mecmuaları da vardır.

Farzı muhal olarak, eser telif denkleminde Kur'an'ın şiir ve şairi değerlendirmesinin, Kur'an ve Hz. Peygamber denkleminde yansımaları zaviyesinden bakılırsa çok manidar bir nükte ortaya çıkmaktadır. Şiir ve şairlere söz-fiil tutarsızlığı hürriyetinin verdiği açıklıktır. Onlar dediklerini yapmakta hür idiler. Ancak Kur'an Hz. Muhammed'in sözü olsaydı, o da şairlerin düştüğü duruma düşebilirdi. Çünkü Kur'an diğer tüm eserlerden daha çok emir ve nehiylerle doludur. Hz. Peygamber'in bu emir ve nehiyleri Kur'an'da geçmiş olduğu şekilde hayatına tatbik ettiği, bütün sahabilerin şahitliğiyle sabittir.

⁶⁷ Geniş bilgi için bkz Yusuf Sancak, *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, 306-330

⁶⁸ Ömer Ferrûh, *Târîh-u'l Edeb-i'l-'Arabi el-Edeb-u'l Kadîm*, 1 257

⁶⁹ Ahmed Dayf 'Alî el-Cârim vd. *el-Mufasssal fî Târîh-i Edeb-i'l-'Arabi* s 166-167

Sonuç

Cahiliyye döneminde panayırlar edebiyatın ticaret malları gibi işlendiği mekânlar olmuştur. Ancak başka yerlerde de birçok edebi icraatlar yapılmaktaydı. Edebi icraatların çoğunun jüri huzurunda gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Jüri konumundaki kişiler üstün sanatsal zevke sahip kimselerden müteşekkildi. Yine jüriilik yapan etkin bir topluluğun da olduğu gözlemlerimiz arasındadır. Bu topluluk hiç şüphesiz şiire kıymet veren dönemin Arap toplumdur. Arapların o dönemde edebi sanatların icrasına vermiş oldukları önem, bu işin daha da gelişmesini sağlamıştır. Daha sonra Kur'an-ı Kerim'in nüzülüyle yepyeni bir saha açılmış, şair ve hatiplerin dünya bakışları değişmiştir. Öyleki Kur'an'ın vermiş olduğu geniş bakış açısıyla yeni bir tasavvur oluşumu görülmüştür. Yine Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in öğretileri ile yeni bir iletişim formatı oluşmuştur. Öyleki bu anlayış; şiirleri edep, hitabeti ibadet ile özdeşleştirmiştir. Özdeşleşme sonucunda hitabet sanatındaki verilerin muhafazası da sağlanmıştır. Zira hutbelerin sahipleri daha sonraki nesillerin örnek alarak dini ve dünyevi yaşamlarında tatbik edebilecekleri özelliklere haiz kimselerdir. Onlar Hz. Peygamber'in ashabı ve onun emriyle kendilerine uyulması gereken kimselerdi. Bu nedenle Hz. Peygamber ve ashabından gelen birçok hadis niteliği taşıyan sözler ve fiiller gibi hutbeler de rivayet edilerek nakledilmiştir. Hz. Peygamber'den sonra dört halifenin dışında da şiir ve hutbe ile hususen ilgilenen sahabiler olmuştur. Mesela şiirde Ka'b b. Züheyr, Hassan b. Sabit, ve Hansa örnek gösterilebilir. Hitabet sanatında da sahabiler içinde önemli yere sahip olanlar çoktur. Bu sahabilere örnek olarak Abdullah b. Zübeyr, Muaviye b. Ebu Süfyan gösterilebilir.

Kaynaklar

Abdulkâhir el-Cürçânî Ebûbekir, b. Abdirrahmân b. Muhammed, *Delâil-u'l-İcâz*, thk. Mahmud Şâkir, Matbaat-u'l-Medenî, Kahire, (3. Bsk), 1992.

Dayf, Ahmed Şevkî, *el-Medâris-u'Nahviyye*, Dâr-u'l-Me'ârif, Mısır, ts.

Dayf, Ahmed Şevkî, *Silsilet-u Târîh-i'l-Edeb-i'l-'Arabî (el-'Asr-u'l-Câhilî)*,

- Dar-u'l-Me'ârif, (24. Bsk.) 2003, Kahire.
- Dayf, Şevki, *el-Belâgat-u Tatavvurun ve Târîhun*, Dar-u'l-Me'ârif, (9. Bsk), Kahire, ts.
- ed-Devâdârî, Ebubekir b. Abdillâh b. Aybek, *Kenz-u'd-Durer ve Cami-'u'l-Gurer*, thk. Cemaluddîn, Muhammed Said Matba'at-u 'Îsâ Bâbâ el-Halebî, Mısır, 1981.
- el-Câhız Ebû 'Osman, 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Leysî, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâr-u ve Mektebet-u Hilâl, Beyrut, 142..
- el-Cârim Alî, Dayf Ahmed, vd. *el-Mufassal fi Târîh-i Edeb-i'l-'Arabi fi'l-'Usûr-i'l-Kadîme ve'l-Vustâ ve'l-Kadîme*, Dar-u İhyâ-i'l-'Ulûm, Beyrut, Beyrut.
- el-Cumahî Muhammed b. Sellâm b. Ubeydullâh, *Tabakât-u Fuhûl-i'ş-Şu'arâ*, Dâr-u'l Medenî, Cidde, ts.
- el-Hafâcî Muhammed Abdulmun'im-Abdulcebbâr Abdullâh, *Kıssat-u'l-Edeb fi'l-Hicâz*, Mektebet-u'l-Kulliyât-u'l-Ezheriyye, Kahire, ts.
- el-Hattâbî, Ebu Suleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hattâb, *Beyân-u İcâz-i'l-Kurân, Selâs-u Resâil fi İcâz-i'l-Kuran* içinde, thk. Muhammed Halefullâh, Zağlûl Sellâm, Dâr-u'l-Me'ârif, 1976, Mısır.
- el-Kastalânî, Şihabuddîn Ebul Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebubekir b. Abdulmelik el-Kuteybî el-Mısırî, *İrşad-u's-Sârî li Şerh-i Sahîh-i'l-Buhârî*, Matbaat-u'l-Kubrâ el-Emîriryey, 7. bsk. Mısır, 1323.
- el-Kurtubî Ebu Abdillâh b. Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekr, *el-Cami' li Ahkam-i'l-Kuran*, thk. İbrahim Berdûnî-İbrahim Etfîş, Dar-u kutubil misriyye kahire 1964 'Alem-i'l-Kutub, Riyad.
- en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdulvehhâb b. Muhammed b. 'Abduddâim, el-Kuraşî et-Teymî el-Bekrî, *Nihâyet-u'l-Ereb fi Funûn-i ve'l-Edeb*, ts.
- er-Râfi'î Mustafa Sadık, *Tarih-u Adab-i'l-'Arab*, Dar-u'l-Kitab-İl-'Arabî, Kahire, ts.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *et-Tibyân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût, 1405/1985.
- es-Suheyli, Ebû'l-Kasım Abdurrahman b. Abdillâh b. Ahmed, *er-Ravd-u'l-Unf fi Şerh-i Siret-i'n-Nebeviyye libn-i Hişâm*, thk. Ömer Abdusselam es-

- Selâmî, Dar-u İhya-i't-Turâs el-'Arabî, Beyrut, 2000.
- es-Suyûfî Celaluddîn Abdurrahman b. Ebubekir, *el-Muhâdarât ve'l-Muhaverat*, Dâr-u'l-Garb el-İslâmî, Beyrut, h. 1424.
- et-Taberî Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Amilî, *Câmi'-u'l-Beyân fi Te'vîl-i'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muesseset-u'r-Risâle, Kahire, 2000.
- et-Taberî Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Amilî, *Câmi'-u'l-Beyân fi Te'vîl-i'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muesseset-u'r-Risâle, Kahire, 2000.
- Ferrûh, Ömer, *Târîh-u'l Edeb-i'l-'Arabî el-Edeb-u'l Kadîm*, Dâr-u'l-İlm-i li'l-Melayin, 1981, (4. Bsk.) Beyrût, ts.
- Fuad Abdalbaki, *Dâr-u'l-Ma'rife*, Beyrut, h. 1379,
- Hitti, PH. K. *Siyasi Kültürel İslam Tarihi*, trc. Salih Tuğ, MÜİFY, 2011, İstanbul.
- İbn 'Abdi Rabbih, Ebû Ömer Şihâbuddîn Ahmed b Muhammed, *el-'İkd-u'l-Ferîd*, Dâr-u'l-Kutub-i'l-İlmiyye, h. 1404, Beyrut.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *el-Metalib-u'l-'Aliye bi zevâid-i'l-Mesanîd-i's-Semaniye*, thk. Komisyon, Dâr-u'l-Âsime linneş vettevzi'-darul gays linneş ve ttevzi', 1998, byy.
- İbn Hacer el-'Askalanî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *feth-u'l-Bârî fi Şerh-i Sahîh-i'l-Buharî*, thk.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed Veliyyuddîn el-Hadramî el-İşbîlî, *Dîvân-u'l-Mubtede' ve'l-Haber fi Târîh-i'l-'Arab-i ve'l-Berber ve men 'Âsarahum min zev-i'ş-Şe'n-i'l-Ekber*, (el-Mukaddime), thk. Komisyon, Dar-u'l-Kutub-i'l-İlmiyye, Lübnan, 1983.
- İbn Hişâm, 'Âbdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, *es-Sîret-u'n-Nebeviyye Libn-i Hişâm*, thk. Tâhâ 'Abdurraûf Sa'd, Şeriket-u't-Tibâ'ah el-Fenniyye el-Muttehîde, ts.
- İbn Hişâm, 'Âbdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, *es-Sîret-u'n-Nebeviyye Libn-i Hişâm*, Mustafa es-Sakâ vd. Mektebe Mustafa Bâbâ el-Halebî ve Evlâduhu, Mısır, (bsk. 2.) 1955.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Muslim b. Kuteybe ed-

- Dîneverî, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, Dâr-u'l-Hadîs, Kahire, h. 1423,
- İbn Reşîk Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el Kayravani, *el-'Umde Fi Mehâsin-i'ş-Şi'r ve Âdâbihi*, thk. Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâr-u'l-Ceyl, 1981.
- İbn-i Saîd el-Endelusî, *Neşvet-u't-Tarab fi Tarihi Cahiliyyet-i'l-'Arab*, Mektebet-u'l-Aksâ, thk. Nusret Abdurrahman, Ürdün, ts.
- İbn-u Cedîde, Cemâluddîn muhammed b. Ali b. Ahmed, Abdurrahman b. Hasan el-Ensarî, *el-Misbâh-u'l-Mudî fi Kitâb-i'n-Nebiy-i'l-Ummî ve Rasuluhu ila Muluk-i'l-Ard min 'Arabiyyin ve Acemiy*, thk. Muhammed 'Azîm-u'd-Dîn, 'Âlem-u'l-Kutub, Beyrut, ts.
- İbn-u Munkız, Ebû'l-Muzaffer Mueyyid-u'd-Devle Mecduddîn Usâme b. Munkız b. Murşid b. Alî b. Mukallid b. Nasr b. Munkız el-Kinânî el-Kelbî eş-Şîzerî, *el-Bedî' fi Nakd-i'ş-Şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevi, nşr: Cumhuriyyet-u'l-'Arabiyyet-u'l-Müttehede- Vuzârat-u's-Sekafe ve'l-İrşad-i'l-Kavm, (İklim-i'l-Cenûbî), ts. Birleşik Arap emirlikleri, ts.
- İzzuddîn İbn el-Esîr, ebulhasen Ali b. Ebi'l-Keram Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim, b. Abdilvahid, eş-Şeybani el-Cezeri, *eliKamil fi't-Târîh*, thk. Ömer 'Abdusselam Tedmuri, Dar-u'l-Kitâb-i'l-'Arabî, Beyrût, 1997.
- Kırkız, Mustafa, *Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*, Beyan Yay. İstanbul, 2014.
- Kudâme b. Ca'fer Ebulferrec el-Bağdâdi, *Nakd-u'n-Nesr*, Dâr-u'l-Kutub-i'l-İlmiyye, yey. Lübnan, 1980.
- Nursî, Saîd, *Sözler*, Envar Neşriyat, 6. bsk. İstanbul 2010.
- Öznurhan, Halim, *Kudâme b. Ca'fer'e Göre Şiir Kusurları*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12 / 2005.
- Râgib el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım b. el-Huseyn b. Muhammed, *Muhadarat-u'l-Udebâ Muhaverat-u'ş-Şu'arâ ve'l-Bulega*, Şeriket-u Dâr-i'l-Erkam ibn-i Ebi'l-Erkam, Beyrut, 1420.
- Safvet, Ahmed Zekî, *Cemheret-u Hutab-i'l-'Arab fi 'Usur-i'l-el-'Arabiyye ez-Zahira*, Mektebet-u'l-İlmiyye, Beyrut, byy. ts.
- Sancak, Yusuf, Hz. Peygamber Devrinde Şiir, Şafak Yayınevi, Erzurum, 1999.
- Şerafuddîn et-Tîbî, e-Huseyn b. Abdilllah, *Şerh-u't-Tîbî 'Alâ Mişkat-i'l-Mesabîh el-Musemmâ bi'l-Kaşif 'an Hakaik-i's-Sunen*, thk. Abdullah el-

Hamîd el-Hindâvi, Mektebe Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke-i Mükerrime-Riyad, 1997.

ez-Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Siyer-u'l-A'lâm ve'n-Nubelâ*, thk. Şuayb el-Aravut, Muessest-u'r-Risale, 3. Bsk, 1985

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşaf 'an Hakâik-ı Ğavamid-i't-Tenzîl*, Dâr-u'l-Kitab-i'l-'Arabî, Beyrut.1407,

ez-Zurkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1426/2005.

